

Fonteinkerk, 3 september 2023

Lezingen: I Samuël 3:1-15a en Lucas 24:13-32

Thema: Nog was de lamp Gods niet uitgegaan

Mensen die in de Bijbel zitten te lezen, die zie je eigenlijk nooit van de bank rollen van het lachen. Dat komt maar zelden voor. Hoe je het ook wendt of keert: de Bijbel is een serieus boek. In het jaar 1954 publiceerde Okke Jager zijn boek “De humor van de Bijbel”. Hij was toen 26 jaar, en net twee jaar predikant in het Zeeuwse Vrouwenpolder. Ik ben ooit eens in het boek begonnen, maar werd er na twee hoofdstukken zó somber van, dat verder lezen onverantwoord was. Laat ik het zo zeggen: het boek overtuigde mij niet. Okke Jager was zelf een overtuigd pleitbezorger van de zogenaamde “gereformeerde humor”: het spelen met en het variëren op Bijbelteksten. Toen Jager nog student was, moest hij vaak met een “’s Herendaaltje” meezingen: “Dat ’s Heren zegen op u daal’, zijn gunst uit Sion u bestraal’ (Psalm 134 vers 3 in de Oude Berijming). Dat werd dan gezongen bij een bruiloft of een jubileum. Okke Jager en zijn vrienden vonden: “Dat kan beter”, en zij bedachten de variant: “Dat ’s Heren zegen op u daal’, gelijk een heiblok op een paal”! De tekst móét van Okke Jager afkomstig zijn, want hij zou later beroemd worden als een predikant die bééldend kon preken. Bij deze variant hoor je de zegen van verre aankomen, en vóél je hem neerdalen op je hoofd. Het heeft mij altijd verbaasd dat deze speelse manier van omgaan met Bijbelteksten juist in de gereformeerde gezindte, in de meest orthodoxe en strenge kerken wortel kon schieten. Ook de “gewone” gereformeerden (de synodalen) waren in de jaren ’40 en ’50 geen lachebekjes... Blijkbaar werd de Bijbel als een zó serieus boek ervaren, dat er wat creatieve speelsheid nodig was om het allemaal aan te kunnen.

Toch is het goed mogelijk dat de schrijver van de Samuëlboeken af en toe probeert wat humor aan te brengen in zijn verhaal. Het meest overtuigend doet hij dat in hoofdstuk 21, en dan in de laatste verzen. Wat mij betreft is dat ècht leuk! Maar ook in het verhaal van vandaag zit wellicht een kwinkslag, een knipoog. Het gaat dan over de namen van die twee corrupte priestertjes: Hofni en Pinehas. In de lezing van vandaag hoorden we die namen niet, maar we hoorden wel de dreigende woorden tegen de hoofdpriester Eli: “Immers zijn zonen brachten een vloek over zich, en hij heeft hen niet eens berispt.” In het hoofdstuk hiervóór kunnen we lezen wat het wangedrag van Hofni en Pinehas ongeveer inhield: als de mensen naar het heiligdom in Silo kwamen om een schaap of een geit aan God te offeren, dan namen deze priesters vaak een offerdier voor eigen consumptie in beslag. Ze hadden geen enkele eerbied voor het offer aan God, en dus gingen ook de gelovigen “het offer des Heren geringachten”. De corrupte priesters deinsden er ook niet voor terug om zich te vergrijpen aan de vrouwen die dienst deden in het heiligdom. Ze hielden er dus een terreurbewind op na, waardoor het heiligdom een slechte naam kreeg. Vergelijk het maar met de schandalen van deze tijd: waar priesters en dominees een greep in de kas doen, kinderen misbruiken of mensen vernederen, daar keren de gelovigen vol afkeer het instituut de rug toe.

Hofni en Pinehas worden in de Nieuwe Bijbelvertaling “Chofni en Pinechas” genoemd. Dat ligt wat dichterbij de Hebreeuwse uitspraak. Maar het gekke is: het zijn helemaal geen Hebreeuwse, geen Joodse namen. Het zijn namen met een Egyptische oorsprong. Dat wil zeggen dat de schrijver van het verhaal ons waarschuwt: “Pas op, als mensen zich zó gaan gedragen als deze corrupte priesters, dan komen we weer in Egypte, in het land van slavernij en onderdrukking terecht! Dit gedrag leidt tot onvrijheid en ellende voor iedereen!” “Chofni” betekent zoiets als “kikker, opgeblazen figuur, dikzak”. Het eten van al die offerdieren had zijn figuur blijkbaar geen goed gedaan. “Pinechas” heeft de betekenis van “man uit Nubië, Soedanees”. Het zijn overduidelijk scheldnamen: “Papzak en Moorkop”, zoiets. Dat

zijn geen leuke kindernamen. Dat zijn namen waarvan zelfs Elon Musk zou zeggen: “Moet dan nou? Moet je je kind dáár nou mee opzadelen?” Ondenikbaar, dat vader Eli zelf deze namen over zijn zoontjes heeft afgeroepen. Het zijn scheldnamen die de schrijver van het verhaal bedenkt om deze priesters belachelijk te maken, of die wellicht door de boze gelovigen waren bedacht als een daad van verzet. Het is bepaald geen verfijnde humor, maar een poging van onderdrukte mensen om de boosdoeners uit te lachen. Want als je kunt lachen om de schurken die jou het leven zuur maken, dan voel je je weer wat beter, wat sterker...

Op een vreemde manier doet het verhaal uiterst modern aan. Het gaat over een religieus instituut, een heiligdom dat in opspraak is geraakt. De geestelijkheid, het grondpersoneel maakt er een bende van, en de gelovigen keren zich hoofdschuddend en verontwaardigd van het heiligdom af. Het instituut is volstrekt ongeloofwaardig geworden. We hoorden in de lezing de onheilspellende woorden: “Nu was in die dagen het woord des Heren schaars, gezichten waren niet talrijk.” Vrij vertaald: er ging van het instituut geen enkele bezieling of inspiratie meer uit. Het was een doolie boel geworden. Het verhaal speelt zich zo’n duizend jaar vóór Christus af, maar het zou prima een verhaal van vandaag kunnen zijn.

Wat mij betreft zit daar troost in. Het relativeert onze zorgen van vandaag. Wij zitten al jarenlang te tobben over de rol van de kerk in de huidige samenleving. Hoe relevant zijn die kerken nog, wat betekenen wij nog voor de mensen en de maatschappij van vandaag? Wat is onze bedoeling nog, nu we steeds kleiner worden en steeds vaker onverschilligheid ontmoeten? Ik vind het dan een opluchting en een troost om te ontdekken dat ze 3000 jaar geleden óók al zaten te tobben over de geloofwaardigheid en de betekenis van het heiligdom.

Maar is er ook een oplossing? Jawel, die is er. In dat zielloze heiligdom loopt een ventje rond van een jaar of twaalf: Samuël. Die naam betekent: de Heer heeft geluisterd, de Heer heeft verhoord. Daar zit het begin van de oplossing al in: God is een luisterende God, géén God die vanuit een almachtige onverschilligheid de boel draaiend houdt, maar een God die oprecht betrokken is op de mensen. Dan is de belofte van verandering nooit ver weg. Maar niet alleen God luistert, ook Samuël doet dat. Hij schrikt wakker in de nacht, en meent dat hij geroepen wordt. Hij is nog jong, dus hij herkent niet meteen de stem van God. Maar na een aanwijzing van de oude priester Eli beseft hij dat het om een boodschap van God moet gaan. En die boodschap luidt: de tijd van corruptie en onderdrukking is voorbij, er gaat een tijd van verandering en vernieuwing aanbreken. Het heiligdom zal weer geloofwaardig worden: er zullen weer woorden van bezieling en richting vanuit gaan. Samuël zal uitgroeien tot een echte profeet. En dat begint dus allemaal met de luisterende houding van een kleine jongen...

Die luisterende, ontvankelijke houding is belangrijk: het verhaal legt er sterk de nadruk op. Tot vijf keer toe spreekt Samuël in dit hoofdstuk de woorden: “Hier ben ik!” Daarmee laat hij horen dat hij luisteren en helpen wil; het is een houding van ontvankelijkheid en dienstbaarheid. Deze houding is in het verhaal een onmisbaar element. Want ja, God kan roepen wat Hij wil, maar dan moet er wel een mens zijn die naar die stem luisteren wil. En ook daarin zit iets actueels. Wij leven in een tijd waarin iedereen gezien en gehoord wil worden: kijk eens hoe mooi en hoe interessant ik ben, kijk eens wat voor leuke dingen ik heb meegemaakt, luister eens naar mijn boeiende mening...! We zijn allemaal aan het uitzenden, en er is niemand meer die nog werkelijk luistert. Je zou toch wensen dat er weer véél meer naar elkaar geluisterd werd, dat er weer openheid kwam voor wat die ander ten diepste bezielt en beweegt. In de kerk hebben we geleerd, na vele eeuwen van ruzies over het ware geloof, door schade en schande heen, dat je van mening kunt en mag verschillen van elkaar. We hebben geleerd om daarover in gesprek te gaan zónder elkaar in geestelijke zin de hersens in te slaan. Wie weet

komt de samenleving een keer bij ons kijken: “Praten zonder elkaar te veroordelen en te bedreigen: hoe doen jullie dat toch?” In elk geval hebben de samenleving en de kerk het hard nodig dat er steeds weer mensen zullen opstaan om “hier ben ik!” te zeggen: kan ik hier iets doen, kan ik hier iets helpen opbouwen? Een houding van ontvankelijkheid en dienstbaarheid. Alleen dan komen we verder met elkaar.

Er is in het verhaal een bijzondere rol weggelegd voor de “lamp van God”. In de Nieuwe Bijbelvertaling staat: “De godslamp was bijna uitgedoofd”. Waarschijnlijk wordt daarmee bedoeld: de nacht was bijna voorbij, de morgen stond op aanbreken. Er zijn over die lamp verschillende theorieën te vinden, maar vermoedelijk ging het om een lamp die ’s nachts in het heiligdom brandde, zodat het personeel ook in de nacht de weg kon vinden. In de boeken Exodus en Leviticus vinden we voorschriften over het branden van die lamp in het heiligdom. Tegen de morgen was de olie dan op, en doofde de lamp uit. In de NBG-vertaling van 1951 staat het anders: “Nog was de lamp Gods niet uitgegaan”. Met deze woorden krijgt de lamp in mijn ogen een meer symbolische betekenis: het waren donkere tijden in Israël, er was geen eerbied voor de offers en er was geen plaats voor het woord van God, maar de lamp bleef dapper branden als lichtpuntje in het duister, als teken dat God nog steeds aanwezig was. Met deze woorden krijgt de lamp een bijna persoonlijke lading: ondanks alle corruptie en geestelijke chaos, ondanks alle ontrouw van de mensen bleef de lamp licht verspreiden, gaf de lamp het nog niet op. Alsof die lamp een eigen wil, een eigen werkingskracht bezit...

Is het niet een vreemde, magische manier van denken om aan een lamp persoonlijke eigenschappen toe te dichten? Jazeker, maar de schrijver van de Samuëlboeken deinst daar niet voor terug. In hoofdstuk 5 hebben de Filistijnen de Ark van het Verbond buitgemaakt, de heilige kist met daarin de stenen platen met de Tien Geboden, de Ark die de aanwezigheid van God symboliseerde. In hun overwinningstroes zetten de Filistijnen deze Ark in hun eigen tempel, naast het beeld van hun god Dagon. De volgende morgen is het beeld van Dagon omgevallen, alsof die Ark het beeld een duwtje heeft gegeven... Ook daar wordt de suggestie gewekt dat de Ark een eigen werking, een eigen handelingsbekwaamheid heeft, los van het gedrag van de mensen. Dan is het niet zo raar om ook aan die lamp van God een eigen werking toe te kennen. Ook in de diepste duisternis blijft die lamp dapper schijnen...

We hoeven deze magische manier van denken niet over te nemen. Maar het verhaal brengt ons zo in herinnering dat er naast alle menselijke krachten ook een andere kracht bestaat. Toen kardinaal Roncalli in oktober 1958 tot paus werd gekozen, paus Johannes XXIII, toen wist hij zich geen raad. Alle problemen van heel die grote wereldkerk kwamen op hem af, en hij dacht: “Dit lukt mij niet; ik kan dit niet!” Een paar nachten lag hij te woelen in zijn bed, niet in staat om tot rust te komen. Uiteindelijk was hij het zat en riep: “God, het is uw kerk, dus laat uw Geest het werk maar doen, en ik ga nu slapen!” Toen viel er een last van zijn schouders, en hij viel in een diepe slaap. Hij beseftte opeens dat hij er niet alleen voor stond, dat hij de last nooit in zijn eentje kon tillen, en dat hij vertrouwen moest hebben in de Geest. Straks zal FONS dat vertrouwen vertolken in het stuk van Arvo Pärt; Christus is overal om ons heen, we staan er niet alleen voor... Overigens was deze paus Johannes XXIII een paus met humor. Toen hem een keer werd gevraagd: “Hoeveel mensen werken er eigenlijk in het Vaticaan?”, antwoordde hij: “Ongeveer de helft!”

Samuël kan, na zijn ontmoeting met God, de slaap niet meer vatten. Het verhaal vertelt: “Samuël nu bleef liggen tot de morgen; toen opende hij de deuren van het huis des Heren.” In een van zijn dagboeken geeft Okke Jager daar een heel negatieve uitleg van. Hij zegt zoiets als: “Samuël gaat op de vlucht voor zijn roeping. Hij heeft gehoord dat de tijden gaan ver-

anderen, dat het woord van God weer opnieuw moet gaan klinken, en dat hij een profeet van God, een spreker van dat woord zal worden. Maar Samuël doet alsof er niets gebeurd is. Hij staat op en opent de deuren van het heiligdom, alsof hij nog steeds koster is in plaats van profeet. Hij probeert zijn roeping te ontlopen!” Ik vind dat een flauwe, nare interpretatie van Okke Jager. Daarmee doet hij Samuël geen recht! Ik denk dat dat kleine mannetje héél goed weet waar hij mee bezig is. Samuël beseft: “Alles wordt nu anders, en ik word profeet, maar de mensen moeten natuurlijk ook vandaag in het heiligdom kunnen komen, om hun offers te brengen en hun gebeden uit te spreken, dus die deuren moeten wel open vandaag!” Juist in een tijd van verandering is het van levensbelang dat bepaalde dingen gewoon dóórgaan: een koster die de deuren van de kerk opent, zodat de mensen naar binnen kunnen voor stilte, gebed of koffie, een organist die zich inzet voor de schoonheid van de muziek, een koor dat de lofzang blijft zingen, ‘n gemeente die in de Bijbel blijft zoeken naar wijsheid en waarheid.

In de verwarring van de coronatijd heb ik zelf ondervonden wat een enorme bemoediging en troost er uitgaat van de zaken die dóórgaan. De kleine Samuël heeft het door: juist in een tijd van verwarring en verandering moeten er vertrouwde dingen zijn die onverstoort doorgaan.

Vandaag heb ik geen tijd voor een uitgebreide “toepassing”, laat staan voor een uitvoerige beschouwing over de “toeëigening des heils”. Ik wil besluiten met een aantal zaken die ik hoop, die ik jullie als Fonteinkerk toewens. Want het verhaal van Samuël is ondanks alles een buitengewoon hoopvol verhaal. Ik hoop dat jullie blijven luisteren, goed en zorgvuldig blijven luisteren. Uiteraard naar de verhalen van de Bijbel. We weten allemaal dat dat geen populaire bezigheid meer is, maar de waarde ervan is nog altijd groot. Gisteren schreef een psycholoog in de krant: “Vroeger kwamen mensen bijvoorbeeld samen in de kerk, waar ze verhalen hoorden over de zin van het leven, en na afloop nog een kopje koffie dronken. Nu huren ze een coach in, terwijl ze misschien méér baat hebben bij sociaal contact.” Hoewel deze beste man de kerk al afgeschreven lijkt te hebben (“Vroeger...”), benadrukt hij de grote waarde van het horen bij een gemeenschap, van het samen zoeken naar de werkelijke waarden van het leven. Dus: blijf luisteren naar de verhalen, maar blijf ook luisteren naar elkaar. En luister dan met name naar de stemmen die wat op de achtergrond blijven, de meer bescheiden stemmen. Via het luisteren naar elkaar kunnen de mooiste ideeën naar voren komen, ideeën die tot een nieuwe bezieling en een nieuwe richting zouden kunnen leiden. Ik ben in mijn loopbaan steeds meer onder de indruk geraakt van de “wijsheid van de groep”. Of het nu gaat om een Bijbelkring, een kerkenraadsvergadering of een groep jongeren, - er zit veel wijsheid in mensen, en die komt in elke groep naar voren, als er maar goed geluisterd wordt.

Ik hoop ook van harte dat er in deze mooie gemeente steeds weer mensen zullen opstaan om “hier ben ik” te zeggen; hier ben ik met mijn helpende handen of mijn talent om te luisteren, kan ik ook wat doen? Het aantal mensen met zo’n ontvankelijke en dienstbare houding is aan het afnemen; jammer, want je wordt er enorm veel rijker van! In een kleiner wordende kring dreigt het gevaar dat er teveel lasten op te weinig schouders worden geladen; wees dus zuinig op elkaar, overvraag elkaar niet...

En ik wens jullie veel vertrouwen toe, als jullie met hart en ziel proberen om de lampen brandend te houden. Vertrouwen dat die lamp van God op een geheimzinnige manier altijd zal blijven branden, zelfs als in dit kerkgebouw de lamp zou moeten worden gedoofd. Het licht wordt altijd weer doorgegeven, en duikt op onvermoede plaatsen weer op. Soms denk je dat het volledig en definitief is gedoofd, maar wacht maar af: vroeger of later komt het weer tevoorschijn. De lamp van God zal nooit doven. Ik wens jullie veel vertrouwen toe.

Tot slot wijs ik op een paar overeenkomsten tussen het verhaal van Samuël en het verhaal van de Emmaüsgangers. Beide verhalen beginnen in het donker: bij Samuël is het heiligdom in verval geraakt, en bij de Emmaüsgangers is er verdriet om de dood van Jezus. Samuël herkent de stem van God niet, en de Emmaüsgangers herkennen Jezus niet. In beide verhalen begint het licht opnieuw te branden door het luisteren naar het woord: Samuël hoort de boodschap van God, en de Emmaüsgangers luisteren naar de uitleg van Jezus. En eigenlijk begint dáár het nieuwe leven, bij dat luisteren. Lucas lijkt het zwaartepunt te leggen bij het moment van herkenning, het moment waarop Jezus het brood begint te delen. Maar zelf zeggen die twee Emmaüsgangers: “Brandde ons hart niet, toen Hij onderweg met ons sprak en de Schriften voor ons ontsloot?” Toen ze luisterden naar de woorden van Jezus, tóén begon er in hun hart een vuur te branden! Daar ligt dus het geheim: zolang wij blijven luisteren naar het woord, naar de oude verhalen, zolang zal de lamp van God blijven branden in ons hart.